EL PARLAR DE LA RIBERA D'EBRE DINS EL DOMINI LINGÜÍSTIC CATALÀ

Per Carles Vega

En un primer cop d'ull, sembla que l'estudi dels diversos parlars s'ha de cenyir exclusivament a la seva caracterització, a esbossar quins són els trets fonètics, morfològics i lèxico-semàntics. Però això no és del tot cert, perquè la finalitat de l'estudi dialectològic no és -o no hauria de ser- només la descripció, sinó que va -o hauria d'anar- més enllà: cap a la constatació de la realitat sincrònica de la llengua, amb totes les conseqüències i ensenyaments que se'n poden extreure, tant des del punt de vista sociolingüístic (referit a l'estudi de la llengua en la societat) com des del sòcio-lingüístic (referit a les relacions entre llegua i societat).

Per això, abans d'abordar el tema que ens ocupa, cal fer una sèrie de consideracions prèvies de tipus genèric. I res millor que començar amb els conceptes de llengua i dialecte.

Llengua vs. dialecte

Parlar, en aquestes alçades, de la diferenciació entre llengua i dialecte podria semblar poc menys que una bajanada. De tota manera, conforme es va furgant en la qüestió, s'observa que no hi ha tanta claretat i diafanitat com, superficialment, semblava haver-hi. Per exemple: només cal fer una mirada a la pràctica docent diària per adonar-se que la diferència no és prou evident; o que es produeix un desplaçament conceptual, en què, posem per cas, la dualitat llengua/dialecte es confon amb la de varietat estàndard / varietat col.loquial; o que es fomenta una consideració pejorativa dels dialectes.

Per tant, com que sembla prou clara l'existència d'un cert confusionisme entorn del tema, crec que no és sobrer fer-hi una aproximació inicial, amb unes quantes reflexions ad hoc.

Ja s'ha insinuat que, en un nivell teòric, els conceptes de llengua i dialecte sembla que queden prou delimitats: la llengua és la varietat lingüística utilitzada per una col.lectivitat, i el dialecte és cadascuna de les modalitats que presenta aquesta llengua en les diverses zones geogràfiques que ocupa l'esmentada col.lectivitat. D'aquesta definició, se'n pot extreure una sèrie de consideracions.

-Tal com assenyalen Toni Mollà i Carles Palanca en el seu Curs Sociolingüística*, el concepte de llengua, com a entitat globalitzadora, s'acostuma a identificar amb el de llengua estàndard, que és "una varietat superadora de la diversitat: la varietat de tothom i de vegades la varietat de ningú". I com que, a nivell oral, el català no té fixat un registre estàndard, sinó que funciona com a tal el dialecte amb més nombre de parlants (el central), s'arriba a la conclusió que els altres dialectes són la varietat col.loquial, "d'anar per casa". Per tant, la identificació "llengua-estàndard" no només indueix a error, sinó que també modifica la percepció de la realitat lingüística i, el que és més important, les actituds dels usuaris o parlants (conductors i vianants, botiguers i clients, professors i estudiants...) El concepte de dialecte pren, amb això, un matís pejoratiu.

-Tota llengua és, en realitat, dialecte; i, per tant, tal com a dit Joan Veny*, tot dialecte és llengua: no es parla la llengua catalana com a tal, sinó cadascuna de les seves modalitats geogràfiques. Per això mateix, seguint Veny, no és estrany de sentir la nomenclatura de "llengua valenciana", o de "llengua mallorquina"... o, fins i tot, de "llengua riberenca", podriem afegir-hi. I aquí es presenta un nou element de distorsió i de confusió. Un element que moltes vegades es veu instrumentalitzat per raons extra-lingüístiques i extra-científiques (no ens cal fer un gran esforç memotècnic per recordar l'episodi protagonitzat pel membre de la R.A.E. de la Lengua, Gregorio Salvador, per variar la definició de "valenciano").

-Un dialecte, com a modalitat diatòpica (és a dir, modalitat en l'espai), tindria, segons l'enunciat de la definició, un abast geogràfic concret. Malgrat tot, els estudis dialectològics demostren no només que els dialectes no tenen unes fronteres ben delimitades, sinó que, a més, hi poden sorgir divergències en la caracterització i/o en la delimitació d'aquests: com és sabut, dues variants geogràfiques es distingeixen en base a consideracions subjectives i objectives (que és, de fet, com s'esdevé a la diferenciació entre llengües).

*les subjectives són les d'identificació dels parlants amb la parla d'una zona determinada i la de diferenciació amb la d'una altra zona -i, en elles, sovint, hi intervé com a element distorsionador el baix concepte que un mateix té de la parla pròpia-

*les objectives són l'establiment i el traçat de les diverses isoglosses, o línies que limiten la presència d'un tret lingüístic en una àrea geogràfica i la seva absència a l'àrea continua -i el cas és que, en la majoria de les vegades, hi ha àrees contigües que es diferencien per uns determinats trets lingüístics però en tenen d'altres idèntics.

I així es fa forçosament dificultosa la delimitació dialectal.

Hem vist, amb tot això, que les concepcions sobre llengua i dialecte estan envoltades d'una nebulosa que les desvirtua. I desvirtua, especialment, el concepte de dialecte. Acabem de parlar sobre la identificació entre llengua

i estàndard, sobre la idea que el dialecte és el "parent pobre", sobre els interessos sòcio-polítics que s'hi barregen i sobre les dificultats per fixar una classificació dialectal realment solvent i universalment acceptada. Aquestes ja són raons de suficient pes com per replantejar-se la qüestió de la nomenclatura. Si més no, pel que fa a l'apel.latiu de dialecte.

Fet i fet, la majoria de dialectòlegs catalans, amb Joan Veny al capdavant, opten per una solució que, almenys, salva les dificultats citades abans: recorren al concepte de parlar (i, ocasionalment, parla). És cert que és més ambigu i més eteri que el dialecte... Però, per això mateix, més útil. I, sobretot, més dúctil.

Ara, com que la ciència necessita una terminologia més precisa, s'acostuma a utilitzar també l'apel.latiu varietat geogràfica.

Així, doncs, a partir d'ara, donarem preferència als termes de parlar o parla i al de varietat geogràfica sobre el de dialecte.

El parlar de la Ribera d'Ebre dins el mosaic dialectal.

Parlars limítrofes.

Quan algun estudiós o -com és el meu cas- algun insensat gosa fixar-se del parlar d'una zona amb inconfessables intencions sistematitzadores, acostuma a trobar-se una dificultat afegida a la de diferenciar-la i caracteritzar-la clarament. És el fet que, quasi invariablement, la configuració administrativa del nostre país (és a dir, les comarques) no coincideix amb la seva configuració lingüística. I, en una primera aproximació, no es fa difícil de creure que aquest és també el cas de la Ribera d'Ebre. I el de les comarques que la circunden.

Però més val que no precipitem els esdeveniments. De moment, mirem d'aclarir on situem, dins el mosaic de les varietats geogràfiques catalanes, el parlar riberenc. Fixem-nos, primerament, què n'han dit els especialistes.

Abans que res, però, cal dir que, la parla de la Ribera d'Ebre ha estat ben poc estudiada. De fet, de forma seriosa només ha estat tractada recentment, i encara de forma tangencial, per M. Àngels Massip i per Lluís Gimeno*. D'altra banda, en els diversos mapes i divisions dialectals que s'han traçat del domini català, la zona ha estat definida dins d'àrees diferents. El cert és, però, que cap autor explicita la inclusió de la comarca en un o altre domini dialectal, a excepció feta d'Alcover i de Gimeno, com veurem:

-A banda els dialectòlegs i estudiosos catalans, alguns erudits i erudites estrangers i estrangeres, com ara Guiter, Goebl (aquests dos darrers en termes de dialectometria). De Cesaris o Rasico han estudiat la divisió dialectal del català, però de forma molt genèrica, de manera que no s'arriba

a esbrinar la inclusió de la zona que estudiem en una o altra zona (a banda, és clar, del gran dialecte valencià). Només el Dr. Saroïhandy* en diu, l'any 1906, alguna cosa concreta: pertany a una zona de transició inclosa dins el dialecte valencià. Alguns estudiosos catalans seran més prolixos en aquesta qüestió.

-Així, Antoni M. Alcover realitza, entorn de 1902-1903*, una primera gran divisió dialectal, en la qual s'explicita la parla riberenca, i la inclou en el grup "català de la Ribera d'Ebre i Valencià" (evidentment, aquesta Ribera d'Ebre a què es referia no és pas l'actual comarca, sinó la regió natural que constitueixen les terres que rega l'Ebre, allò que el nostre estimat Bladé i Desumvila anomena "l'Ebre català"). En les divisions que va fer posteriorment Alcover, no se sap massa bé on la insereix.

-Pere Barnils va publicar, el 1919, un article* on presenta una divisió que, malgrat que no és molt clara en aquest punt, dóna a entendre que la parla de la Ribera d'Ebre pertany al tortosí.

-Ja el 1951, Antoni M. Badia i Margarit, en el mapa que insereix ja en la seva *Gramática Histórica Catalana* editada en castellà*, defineix la zona dins el dialecte lleidatà, encara que, en el comentari que l'acompanya, matisa que caldria considerar-lo en una zona de transició, juntament amb tota la parla de l'Ebre.

-Francesc de B. Moll, el 1952*, ve a dir que el parlar de la Ribera d'Ebre forma part del gran dialecte nord-occidental.

-Per la seva banda, Joan Coromines, el 1954* estableix en el domini català els grans dialectes, sense divisió subdialectal: el riberenc és inclós -com sembla normal- en l'occidental.

-El mapa que ofereix la Gran Enciclopèdia Catalana* l'any 1974 defineix la parla de la Ribera segons dues zones: l'oriental, que caracteritza com a transició entre el dialecte occidental i l'oriental; i l'occidental, com a transició entre el nord=occidental i el valencià.

Joan Veny ens ofereix, a la seva obra Els parlars, un mapa dialectal (que repeteix el 1980 a Els parlars catalans)*, on sembla incloure's la part sud de la comarca en el subdialecte tortosí, i l'altra part en el dialecte nord-occidental. És clar que aquesta és la interpretació que es pot fer del mapa, perquè, en la seva explicació dels límits del català nord-occidental, no cita en cap moment la comarca de la Ribera. De fet, se n'oblida: Veny diu que el nord-occidental "comprèn la Ribagorça, el Pallars, Andorra, l'Alt Urgell, la Llitera, la Noguera, la meitat occidental del Solsonès, la Segarra, l'Urgell, el Segrià, el Baix Cinca, les Garrigues i el Priorat"; i afegeix que "la faixa compresa per la Terra Alta, el Matarranya, el Baix Ebre i el Montsià pot considerar-se, grosso modo, com a zona de transició cap el valencià".

-Finalment, Lluís Gimeno* estudia la parla de la zona superfialment i parcial, i la inclou en el tortosí. De tota manera, no acaba de deixar clar si es refereix al parlar de tota la comarca o només al del sector sud.

A la vista de les postures representades pels principals estudiosos, la situació de la parla de la Ribera d'Ebre -i de les terres limítrofes- en el mosaic lingüístic català no queda prou clara. Així, doncs cal fer-ne una revisió. I la millor manera de fer-la, aquesta revisió, és intentant caracteritzar, ni que sigui globalment, la parla d'aquesta zona.

Caracterització global de la parla de la Ribera d'Ebre

Una cosa que ningú no discuteix és que aquesta comarca pertany geolingüísticament al català occidental. I, certament, dir això no és cap avenç en el nostre propòsit de situar la varietat parlada en aquesta zona.

Però sí que ens pot ser de gran utilitat, en aquest sentit, sotmetre aquest sobreentés a una doble revisió:

a) d'una banda, fer patents aquells elements del parlar riberenc que coincideixen amb els que es consideren grans trets definidors del català occidental, en oposició a l'oriental*;

b) de l'altra, i paral.lelament, detectar els seus components més distintius, els que puguin marcar alguna peculiaritat del parlar de la Ribera dins el gran grup dialectal occidental.

Posem-nos, doncs, a fer aquesta doble revisió (tenint en compte que, si no es fa cap especificació, ens referirem a l'element compartit per català occidental i català de la Ribera):

1.- Des del punt de vista fonètic, considerarem el vocalisme i el consonantisme.

A) Vocalisme:

Es distingeix entre A i E àtones (en català oriental, hi ha confusió o neutralització en / æ /:

-/ páre /, / segón / (en oriental, / páræ /, /sægón /);

-/ káza / o / kázE /, /padrí /, (oriental, / kázæ /, / pædrí /).

En relació a la pronúncia d'AA i EE, hi ha dos aspectes a comentar de la parla de la Ribera:

-El primer aspecte, d'implantació generalitzada a tota la comarca, és converteix la / e / àtona inicial en / a /, especialment en formes començades per EN i ES:

-/ anténdre /, /astenedó /.

Aquest tret és més o menys comú a tota la varietat nord-occidental, però absent a la valenciana.

-El segon aspecte relacionat amb les AA i les EE àtones és d'abast

geogràfic més restringit -però no per això menys transcendent-: el fonema / a / en posició final absoluta es realitza amb una obertura intermèdia entre la / Σ / (E oberta) i la / æ / (A centralitzada):

-/ kámatrenkádΣ / ("cama trencada").

És un fenomen pràcticament circumscrit a la Palma d'Ebre, però que no es pot considerar aïllat en el marc del nord-occidental, ja que la seva implantació geogràfica abasta la plana de Lleida (des del Cinca fins a la Segarra, incloses les Garrigues i part de Noguera), com també el Priorat i les comarques que hi limiten per l'est.

-Es distingeix entre O i U àtones (en oriental, també hi ha neutralització, en / u /):

-/ pozá /, / míro / (oriental, / puzá /, / míru /);

-/ umá /, / kurá / (oriental, / umá /, / kurá /).

Val a dir, però, que, a la parla de la Ribera, en alguns casos, la / o / àtona seguida de / i / tònica es tanca en / u /:

-/ kubrí /, / askurpí /, / kuzí /, / kunîll, / buník /.

I, parlant de la / o /, el parlar riberenc té un altre tret característic: acostuma a diftongar aquest fonema en / au / quan apareix en posició inicial àtona:

-/ auló /, / aufanóza /.

Tant el tancament d' / o / àtona precedint / i / tònica com el de diftongació d' / o / àtona inicial són trets que apareixen també en la parla nord-occidental, però no es produeix en tota la faixa oriental ni en el valencià.

-Es pronuncien amb timbre tancat la E tònica provinent de la E tancada del llatí vulgar (que en el llatí clàssic era la E llarga, la I breu o la combinació OE. Així, tenim:

-/ kadéna / (que prové de CATENA, i que en oriental ha originat */ kædΣnæ /);*

-/ péra / (que prové de PIRA, i que en oriental ha donat */ pΣræ /);*

-/ péna / (del llatí POENA, i en oriental */ pΣnæ /).*

Malgrat això, en determinades zones del sud de la comarca (concretament, a Ginestar i Rasquera, i, ocasionalment, a Tivissa) es pot constatar que no es compleix aquest principi de la gràmatica històrica catalana: les EE tòniques provinents de la E llarga del llt. vg. es pronuncien amb timbre obert, com en el dialecte oriental (*/ kadΣna /, /pΣna /*, etc.)

-Es pronuncia el grup fònic / gua / en posició final (mentre que, en oriental, acostuma a reduir-se a / ga /):

-/ áigua /, / lléngua / (oriental: */ áigæ /, / llégæ /).*

-Es pronuncien com a / e / -o ocasionalment / i/- les vocals àtones d'algunes formes lèxiques que en català oriental es diuen amb / u /

neutralitzada:

-/ rredó /, / seróll /, / jenóll / (o */ jinóll /*) en oposició a */ rudó /, / suróll /* i */ junóll /*.

B) Consonantisme:

-Es pronuncia com a palatal africat (/ tʃ /), tant en posició inicial com medial, el fonema que en la parla oriental és fricatiu (/ ʃ /):

-posició inicial: */ tʃalá /, / tʃúrro /* (en oriental */ ʃælá /, / ʃúrru /*);

-posició medial: */ pántʃa /, / mártʃo /* (oriental, */ pánʃa /, / márʃu /*).

-Es pronuncia l'anomenada nasal adventícia, un fonema / n / que el català occidental (inclòs el de la Ribera) ha afegit, normalment, entre / a / i / g /, i que no apareix en el català oriental:

-/ llangósta /, / mangrána / (oriental */ llægóstæ /, / mægránæ /*).

-A diferència de l'oriental, entre un fonema vocàlic i el palatal fricatiu (/ ʃ /), es pronuncia una iod:

-/ kóiʃ /, kaláiʃ / (oriental, */ kóʃ /, /kæláʃ /*).

2.- Des del punt de vista morfològic:

A) Morfologia nominal:

-Els plurals de formes lèxiques, sobretot substantius, que provenen d'antics proparoxítons (allò que avui en diríem esdrúixols) amb una N a la penúltima síl.laba, mantenen la nasal:

-de */ òme /* ➞ */ òmens /* (en llatí vulgar, HOMINE),

-de */ rrábe /* ➞ */ rrábens /* (en llt. vg., RAPHANU),

-de */ kòbe /* ➞ */ kòbens /* (en llt. vg., COPHINU).

Es tracta de la supervivència de formes provinents de la llengua medieval, que en el català oriental han desaparegut. S'ha de dir, però, que aquest tret -com tants d'altres- ha començat un període de regressió per l'acció uniformitzadora de l'escola i els mitjans de comunicació (especialment, ràdio i televisió). De tota manera, a la Ribera, aquesta regressió no és tan evident com en altres zones més poblades del domini occidental.

-Els femenins i els plurals dels pronoms i els adjectius possessius de primera, segona i tercera persona del singular no transformen la U del masculí singular en / b /, com passa a la parla oriental:

-/ méu /, / méua /, / méues /,

-/ téu /, / téua /, / téues /,

-/ séu /, / séua /, / séues /.

Cal fer notar que, entre la població jove (especialment la que té una certa formació acadèmica), s'esta instal.lant la tendència a pronunciar els possessius amb el so / b / intervocàlic (/ méba /).

-En pronominalització àtona, per norma general, el català occidental utilitza les formes plenes dels pronoms febles, tant en posició enclítica -darrere del verb- com en posició proclítica -davant del verb-; entenent-se, és clar, que realitza les elisions pertinents davant de les formes verbals començades amb so vocàlic i darrere de les acabades també amb so vocàlic: ME, SE, MOS, etc.

De tota manera, cal fer tres puntualitzacions:

-La primera, que en el pronom de CD i CI de 2a. persona del plural, no s'utilitza la forma plena (VOS), sinó que s'utilitza sempre, i en totes les posicions, la reforçada (US). Aquest tret és comú a tot el nord-occidental. En canvi, l'altra gran àrea occidental, la del valencià, presenta la forma plena (VOS).

-La segona puntualització és que el pronom de CD de 3a. persona masculí es presenta amb la forma LO per al singular i LOS per al plural. El pronom LO és present a tota la parla nord-occidental, si bé es troba en franca regressió en algunes zones, especialment les que circumden la ciutat de Lleida (que fa de focus irradiador), i és substituït progressivament, en les generacions més joves, per EL (fenomen que, de moment, encara no es produeix a la Ribera ni a les terres limítrofes). El dialecte valencià, en canvi, presenta les formes EL i ELS.

-I la tercera puntualització: el pronom partitiu (que, en la llengua estàndard, és EN), per als riberencs, com per a la resta de parlants del nord-occidental, acostuma a ser NI; en ben poques ocasions, apareix amb la forma NE, més pròpia d'alguns subdialectes del valencià.

-Ja que hem parlat ara mateix del pronom personal feble LO, farem referència a l'article que presenta la mateixa forma. Aquest article LO té idèntica vigència i extensió d'ús que el pronom, i se li poden aplicar les mateixes consideracions (comú a la parla de la Ribera i a la nord-occidental, i absent al valencià; en regressió, encara incipient a la comarca que ens ocupa).

B) Morfologia verbal:

-Als verbs amb creixement -els mal anomenats incoatius*-, aquest creixement es fa amb -i-. D'aquesta manera, la 1a., la 2a., la 3a. i la 6a. persones gramaticals dels presents d'indicatiu i de subjuntiu, com també la 2a. de l'imperatiu, contenen el creixement / iʃ / o / isk / (recordem que

el català oriental fa el creixement / eiʃ /):

-/ serbíʃ /, / segíʃen /.

A més, per analogia, sovint es converteixen en verbs amb creixement alguns que, en teoria, no són considerats com a tals: "morir" *(/ moríʃa /, / moríʃon /)*, "ressentir-se" *(/ serresentíʃ /)*, "obriri o "aurir" *(/ aurísa /)*, etc.

-El present de subjuntiu presenta les següents desinències: -a per a la 1a. persona, -os a la 2a., -o a la 3a. i -on a la 6a.:

-/ kánta /, / kántos /, / kánto /, / kánton /.

Com que les desinències en -o- tenen una connotació rústica o pagesívola, hi ha una tendència a tot el domini occidental a substituir-les per altres en -e- *(/ kántes /* en lloc de */ kántos /*, etc.); i també per les desinències pròpies de l'estàndard escrit (que no són altres que les de la parla oriental: */ kánti /, / kántis /, / kánti /, / kántin /)*. A la Ribera, s'obta per la segona solució.

-Quan a les desinències personals dels diversos temps verbals, la Ribera d'Ebre coincideix en part amb les de la parla nord-occidental, i en part amb la d'altres àrees dialectals. En aquest sentit, a la zona sud Ribera d'Ebre (si fa no fa, del Pas de l'Ase en avall) es produeix un fenomen digne de destacar: la 3a. persona, bàsicament la del temps d'indicatiu, excepte el perfet i el futur, dels verbs de primera conjugació presenta una terminació en / a /:

-/ makuzínaplorába / ("ma cosina plorava").

-/ párlatánkomsáp / ("parla tant com sap").

-/ éllboldríaseakí / ("ell voldria ser aquí").

I és digne de destacar perquè se'ns presenta com un fenomen geogràficament isolat: entre el Pas de l'Ase i el Delta, en desenvolupament gairebé per passadís (cal pensar que, a Gandesa, posem per cas, no és dóna aquesta desinència personal en / a / a la 3a. persona). Pel nord, fins als mateixos límits lingüístics amb el gascó i el francès, i pel sud, fins uns kilòmetres al sud de la ciutat de Castelló, la 3a. persona gramatical acaba en / e /:

-/ makuzínaplorábe /,

-etc.

-Com a últim aspecte de la morfologia verbal, cal dir que, a l'imperfet d'indicatiu, es pot produir la desaparició del fonema / b / de la desinència temporal en aquells verbs que l'hi porten. Per exemple:

-/ ploráem / (per */ plorábem /)*,

-/ kontestáes / (per */ kontestábes /)*,

-etc.

Cal fer notar, però, que aquest fenomen no es produeix mai en la 1a. persona del singular (cosa que sí s'esdevé en la parla de les comarques

limítrofes com ara les Garrigues o el Segrià: el / *ioplorába* / riberenc és / *ioplorárE* / a les esmentades contrades).

3.- En el vessant del lèxic:

-Els parlants del català occidental tenen -tenim- una part del cabal lèxic diferent en relació als del català oriental. Així, anomenem:

-espill allò que a l'oriental designen com a mirall.

-melic l'orifici que a l'oriental en diuen llombrígol,

-corder l'animal que l'oriental denomina be o xai,

-emprar l'acció que a l'oriental anomene manllevar,

-estalzí la brutícia que a l'or. denominen sutja,

-paloma l'insecte que a l'or. designen com papallona,

-etc.

-Però els parlants de la Ribera d'Ebre utilitzen formes lèxiques que no tenen implantació a tot el domini occidental. Algunes, a part de la Ribera, les trobem:

-o bé al nord-occidental, però no al valencià (moixó, tripó, trebol, arna, tormo, etc).

-o bé al valencià, però no al nord-occidental (curro, agranar, pigota, coa, etc).,

-o bé amb una variant del nord-occidental i una altra del valencià (pop / polp*, llimona / llima*, a destall / astall*, xafar / calcigar, etc).

Fins aquí, la caracterització de la parla de la Ribera d'Ebre. Una caracterització que, si més no, ha servit per corroborar amb més força allò que ja argumentàvem en els inicis d'aquesta intervenció: que l'estructura administrativa no es correspon amb la realitat geolingüística. Però també ens ha ajudat a situar globalment la parla d'aquesta zona geogràfica: a cavall entre les dues àrees del català occidental, entre el nord-occidental i el valència. També ens ha demostrat, de retruc, que és no del tot agosarat parlar d'un subdialecte tortosí, això sí, dins d'una àmplia àrea de transició entre les dues parles just acabades d'esmentar.

Per tant, la parla -o les parles- de la Ribera d'Ebre se situa en una zona de transició, en una interconnexió de diverses subàrees dialectals. És per això, que podem parlar de l'existència de diverses zones geolingüístiques a la comarca. Allò que, des d'una visió parcial podriem anomenar microdialectes.

Els microdialectes

Hem d'entendre, aquí, aquest concepte de microdialecte com a allò que en podríem dir "àrea geolingüística menor diferenciada". No pas àrees closes i recloses en elles mateixes (més que res, perquè no hi ha àrees aïllades o amb característiques úniques i irrepetibles); ni de zones amb diferències puntuals (ja que resultaria irrisori individualitzar les diverses parles a partir d'aquestes diferències puntuals: en resultarien tants microdialectes com nuclis de població, o, fins i tot, com parlants). En base a la interpretació de la distribució dels trets fonètics, morfosintàctics i lèxics significatius, intentarem d'establir una partició geolingüística racional de la comarca.

De la caracterització global que s'ha fet més amunt, es desprèn que hi ha diferències lèxiques i, sobretot, fonètiques i morfològiques, prou significatives com per establir dues issogloses o línies que delimiten geogràficament l'absència o presència de determinats trets:

-La primera travessaria la comarca en sentit est-oest, a l'alçada del Pas de l'Ase, limitant una zona que tindria Garcia com a població més al nord i abastaria fins als límits meridionals de la comarca. Aquesta issoglossa ve determinada per la presència de trets lingüístics lligats amb la parla de les comarques més al sud del Principat i, en alguns casos, més al nord del País Valencià:

-De caràcter morfo-fonètic: desinència de tercera persona dels verbs de la primera conjugació, en tots els temps verbals (que es fa amb a: */ kónta /, / kontába /, / kontaría /).*

-De caràcter morfosintàctic: presència d'estructures morfosintàctiques característiques, com l'anteposició del possessiu al substantiu en determinats contextos (com ara "meua casa").

-De caràcter lèxic, amb la presència de formes com calcigar, lima (fruit del llimoner), etc.

-La segona, limitaria el terme de la Palma d'Ebre, en què hi predominen elements lèxics, fonètics i morfosintàctics relacionats amb els de la veïna comarca del Priorat i, en menor mesura, els de les Garrigues:

-De caràcter fonètic: el comportament dels fonemes / a / i / e / en posició final absoluta.

-De caràcter morfològic: elements com ara les flexions de persona del subjuntiu, tant del present s(1a., 2a., 3a. i 6a. persones: parli, parlis, parli, parlin; diferenciades de les parla, parlos/parles, parlo/parle, parlon/parlen de la resta de la comarca) com de l'imperfet (parlés, parlessis, parlés, parléssim, parléssiu, parlessin; davant les formes generalitzades a tota l'altra part de la Ribera: parlessa, parlesses, parlés, parléssem, parlésseu, parlessen). O elements lèxico-morfològics (entre els quals hi destaquen poderosament l'absència dels demostratius este i esta, que aquí són aquest i aquesta).

-De caràcter lèxic: selló, faldilla, pneumàtic (=flotador), prèssic, poma, etc.

Per tant, podem dir que la parla de la Ribera d'Ebre està distribuïda en tres àrees: la zona nord-est, amb la Palma d'Ebre; la zona nord nord-oest, amb Riba-roja, Flix, Ascó, Vinebre i la Torre de l'Espanyol; i la zona sud, amb Garcia Móra la Nova, Móra d'Ebre, Tivissa, Benissanet, Ginestar, Miravet i Rasquera.

1.- Aquest article és resultat de revisar i reelaborar el text d'una conferència que el seu autor va realitzar a Móra d'Ebre el 3 de desembre de 1991, dins el cicle "I dels dialectes, què en fem?".

*.-MOLLA, Toni; PALANACA, Carles: Curs de Sociolingüística, vol. 1, València, 1987, Bromera, col. "Graella", pàg 92.

*.-VENY, Joan: Introducció a la dialectologia catalana, Barcelona, 1985, Enciclopèdia catalana, col. "Biblioteca Universitària", pàg. 12.

*.- Tots dos autors van publicar sengles estudis parcials a les Actes del VII Col.loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes, Barcelona, 1986, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, col. "Biblioteca Abat Oliba", núm. 48 (GIMENO, Lluís: "El tortosí septentrional", pàgs. 619-632; MASSIP, M. Àngels: "El nom de la llengua a les comarques del Baix Ebre i el Montsià", pàgs. 633-646).

*.- SAROÏHANDY, J.: "Les limits du valencien", Bulletin hispanique, 1906, pàgs. 297-308.

*.- ALCOVER, A. M.: "Varietats dialectals que presenta'l català. ¿S'han d'esvair, reduint-les a la uniformitat? ¿Hem de centralisar la llengua?", Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana, I, 1902-1903, pàgs. 149-158.

*.- BARNILS, Pere: "Dialectes Catalans", Butlletí de Dialectologia Catalana, VII, 1919, pàgs. 1-10.

*.- Més modernament, va realitzar-ne una edició catalana: BADIA, A. M.: Gramàtica Històrica Catalana, València, 1981, Tres i Quatre (el citat mapa és a la pàgina 59).

*.- MOLL, Francesc de B.: Gramática Histórica Catalana, Madrid, 1952, Gredos.

*.- COROMINES, Joan: El que s'ha de saber de la llengua catalana, Mallorca, 1908, Moll, col. "Raixa", pàg. 87.

*.- Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 4, Barcelona, 1974, Fundació de la G.E.C., pàg. 635.

*.- VENY I CLAR, Joan: Els parlars, Barcelona, 1978, Dopesa, col. "Conèixer Catalunya", pàg. 23; Els parlars catalans, Mallorca 1982, Moll col. "Raixa", pàg. 31.

*.- VENY, Joan: Els parlars catalans, pàgs. 120-121.

*.- GIMENO, Lluís: Op. cit., pàg. 628.

*.- I que també sintetitza Joan Veny (Els parlars catalans, pàgs. 22-24 i 129-138). En permeto de fer-ne una tria dels més importants i d'afegir-hi alguns exemples, deixant de banda els trets que no apareixen en aquesta parla.

*.- Un verb incoatiu stricto sensu és aquell que expressa l'inici d'una acció: "produir", "reduir" o "instituir" expressen l'endegament d'una acció o el desencadenament d'un resultat, i presenten el creixement en els presents d'indicatiu, subjuntiu i imperatiu. Però hi ha molts verbs que, tot i tenir aquest creixement, no són propiament incoatius: no indiquen l'inici -l'incoament- de cap acció o de cap reacció (és el cas de "presumir", "avorrir", "decidir" i de tants d'altres).

*.- Forma pròpia del dialecte valencià, documentada a Rasquera.

*.- Forma present al valencià, doc. també a Rasquera, i a Ginestar.

*.- Forma present a la zona centre i nord de València, documentada a Flix.